

## ПАМ'ЯТІ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН І НАМН УКРАЇНИ, ПРОФЕСОРА, ДОКТОРА МЕДИЧНИХ НАУК ІВАНА СЕРГІЙОВИЧА ЧЕКМАНА

■ Г. В. Зайченко, д. мед. н., проф., зав. каф. фармакол.  
Н. О. Горчакова, д. мед. н., проф. каф. фармакол.

■ *Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця, м. Київ*

26 жовтня 2019 року пішов з життя видатний вчений, людина, що захоплювалася фармакологією, фармацією та народною медициною і фітотерапією, в яких зробила значний внесок – Іван Сергійович Чекман. Іван Сергійович був членом-кореспондентом НАН і НАМН України, професором, доктором медичних наук, членом-кореспондентом Нью-Йоркської академії наук, почесним професором Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського. І. С. Чекман очолював кафедру фармакології (фармакології і клінічної фармакології з 1982 по 2014 рр.). Київського медичного інституту, надалі Національного медичного університету імені О. О. Богомольця майже півсторіччя (1982-2016 рр.). Слід зазначити, що Іван Сергійович також певний час викладав і був членом Вченої ради Київського університету УАНМ (надалі Приватний вищий навчальний заклад «Київський медичний університет»). Останні роки був професором кафедри фармакології, клінічної фармакології та патологічної фізіології (2016-2019 рр.) НПВЗ «Київський медичний університет».

І. С. Чекман народився 4 жовтня 1936 року в селі Чаньків Дунаєвського району Хмельницької області в родині колгоспників.

Після закінчення Чаньківської семирічної школи І. С. Чекман вступив до Кам'янець-Подільського медичного училища. Продовжив навчання у Вінницькому медичному інституті (1955 р.) та став студентом новоутвореного Тернопільського медичного інституту (1958 р.), який закінчив (1961 р.) з відзнакою. За розподіленням Іван Сергійович поїхав на роботу головним лікарем до Лонковецької дільничної лікарні Волочинського району Хмельниччини, через рік став головним лікарем Курилівської дільничної лікарні цього району.

Професору Чекману Івану Сергійовичу був притаманний потяг до вивчення нових перспективних і оригінальних проблем фармакології, токсикології та експериментальної та клінічної фітотерапії. Проявив себе у розробці фізико-хімічної, квантової та нанофармакології. Наукові інтереси охоплювали широке коло проблем загальної і спеціальної фармакології, токсикології, клінічної фармакології, фітотерапії, радіобіології.



У 1966 році Іваном Сергійовичем Чекманом успішно захищена кандидатська дисертація на тему «Експериментальні дослідження похідних пропініламіну», у якій розкриті нові механізми дії інгібіторів МАО. На посаді асистента кафедри фармакології Іван Сергійович Чекман перебував з 1966 по 1969 роки, упродовж 1969-1972 років був обраний на посаду доцента, а з 1972 року – був завідувачем кафедри фармакології. У 1982-2014 роках Іван Сергійович очолював кафедру фармакології та клінічної фармакології Київського медичного інституту, надалі кафедру фармакології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (2015-2016 роки). У 1987-1991 роках він був директором Київського науково-дослідного інституту фармакології і токсикології НАМН України. У 1973 році ним була захищена докторська дисертація на тему «Експериментальні дослідження механізмів дії антиадренергічних засобів», у рамках якої вперше в світі встановлений фізико-хімічний механізм дії симпатолітику резерпіну, що стосується його впливу на процеси депонування.

І. С. Чекмана вважають одним з засновників вітчизняної фізико-хімічної, квантової та нанофармакології. У галузі загальної фармакології І. С. Чекман вперше експериментально встановив, що в розвитку первинної фармакологічної реакції основне значення має властивість ліків утворювати комплекси з біолігандами (альбуміном, амінокислотами, ліпідами, вуглеводами) і біометалами (кальцієм, магнієм, міддю тощо), нікотинамідом, аденіловими нуклеотидами (АТФ, АДФ, АМФ). Ним була визначена теоретична закономірність утворення комплексів серцево-судинних засобів з катіонами біометалів, що дало змогу проводити цілеспрямований синтез сполук різної хімічної природи. Уперше у вітчизняній практиці в 1986 році розроблені методичні рекомендації з доклінічного вивчення нових кардіотонічних засобів, затверджені МОЗ СРСР, надалі удосконалені та затверджені МОЗ України в 2000 році. Результати цих досліджень узагальнені в монографіях: «Биологические аспекты координационной химии», 1979 р.; «Физическая химия и клиническая фармакология сердечных гликозидов», 1985 р.; «Магний в медицине», 1992 р.; «Магнієвмісні препарати: фармакологічні властивості, застосування», 2007 р.; «Кардиотонические стероиды», 2009 р.; «Bioactive natural products: opportunities and challenges in medical chemistry», 2011 р.

І. С. Чекман продовжив і розвинув науковий напрям свого вчителя академіка О. І. Черкеса – біохімічну фармакологію. У галузі біохімічної фармакології він проводив дослідження з вивчення механізмів дії серцево-судинних препаратів різної будови, метаболічних засобів, антидотів. Отримав нові дані щодо біохімічних механізмів первинного фармакологічного ефекту на органному, клітинному і субклітинному рівнях таких ліків як серцеві глікозиди, інші серцево-судинні засоби, метаболічні і метаболітотропні препарати (кверцетин, тіотриазолін, суфан, елгацин, яктон, ангіолін), ангіопротектори, антидоти (унітіол, дипіроксим, алоксим). Результати цих досліджень узагальнені в монографіях: «Биохимическая фармакодинамика», 1990 р.; «Микросомальная ферментная система организма», 1996 р.; «Очерки фармакологии средств метаболической терапии», 2001 р.; «Кардиопротекторы», 2005 р.; «Тиотриазолин», 2005 р. «Метаболитотропные препараты», 2007 р.; «Метаболитные и метаболитотропные препараты в системе кардио- и органопротекции», 2009 р.; «Никотинамид», 2009 р., «Вода – источник жизни», 2012 р.; «Озон и озонотерапия», 2013 р.

У галузі квантової фармакології Іваном Сергійовичем проведені дослідження зі встановлення просторової будови та електронної структури молекул лікарських засобів різних фармакологічних груп, зв'язку між їхньою хімічною структурою та фармакологічною активністю за допомогою програми QSAR, ролі розчинника в механізмі дії препаратів, а також вивчення принципів створення фармакофорів лікарських засобів, de novo розробки препаратів для лікування різних захворювань, прогнозування

фармакологічної активності лікарських засобів, встановлення білок-лігандних взаємодій під час хімічних реакцій. У видавництві «Наукова думка» у 2012 році вийшла монографія «Квантова фармакологія», в якій узагальнені зазначені здобутки фундаментальної науки. У 2017 році була видана монографія «Квантова хімія: медико-фармацевтичний аспект», де виділені проблеми дослідження відомих та нових лікарських засобів, можливі шляхи їх вирішення за допомогою методів, які застосовує квантова хімія.

У галузі нанофармакології, завдяки створенню спільної лабораторії Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона НАН України та Національного медичного університету імені О. О. Богомольця «Електронно-променевої нанотехнології неорганічних матеріалів для медицини», а також плідній співпраці з НДІ України, досліджені механізми дії наночастинок металів, нанодисперсного кремнезему та деяких нанокompозитів. Особливо важливими є результати наукових пошуків у напрямі визначення квантово-хвильових властивостей наночастинок. Результати роботи висвітлені в монографіях: «Нанофармакологія», 2011 р.; «Основи наномедицины», 2011 р.; «Нанонаука, нанобіологія, нанофармація», 2012 р.; «Природні наноструктури та наномеханізми», 2012 р.; «Аминокислоты – наноразмерные молекулы», 2014; «Роль наночастинок цитратів металів у пошуку нових біоантагоністів ембріотоксичності ацетату свинцю».

У галузі клінічної фармакології І. С. Чекман провів фундаментальні та прикладні дослідження, узагальнені в 6 монографіях та 9 довідниках. Розроблена класифікація побічної дії ліків, представлена в монографії «Осложнения фармакотерапии», 1980 р. У 1986 році вперше випущений довідник «Справочник по клинической фармакологии и фармакотерапии», який витримав 2 видання, а довідник «Рецептурный справочник врача», у свою чергу, витримав 8 видань, випущений загальним тиражем 1 мільйон 300 тисяч екземплярів і вже багато років є «настільною» книгою лікарів різних спеціальностей. Крім цього, надруковані «Рецептурный справочник врача-эндокринолога», «Нестероидные протизапальні препарати: ефективність, доступність і прийнятність для пацієнта», 2011 р.; «Неотложная помощь в педиатрии», 1976 р.; «Врачебная рецептура в педиатрической практике. Принципы дозирования лекарств детям» у книзі «Фармакотерапия в педиатрии», 1980 р.; «Фармакология кардиоактивных средств в раннем онтогенезе», 1982 р., «Дерматофармакология», 2010 р.

Аспекти досліджень І. С. Чекмана з токсикології висвітлені в монографії «Доклінічна токсикологія», співавтором якої він є.

Результати експериментальних і клінічних робіт з фітотерапії узагальнені у монографіях: «Растительные лекарственные средства», 1983 р.; «Рецепты сборов лекарственных растений. Нетрадиционные методы лечения», 1992 р.; «Клінічна фітотерапія. Природа лікує», «Фитонциды в эргономике», 1986 р.; «Фитонциды в ме-

дицине», 1990 р.; «Екологічна фармакологія», 2000 р.; «Спирулина и здоровье», 2000 р.

Іваном Сергійовичем Чекманом написані змістовні наукові роботи з історії розвитку української фармакології та клінічної фармакології, узагальнені у монографії «Історія лікознавства», 2014 р.

За досягнення в галузі радіаційної біології Іван Сергійович Чекман у 1986 році отримав Державну премію України.

Для успішної підготовки вітчизняних і зарубіжних студентів з клінічної фармакології видано 2 підручника: «Клінічна фармакологія», 2008 р.; «Clinicalpharmacology», 2010 р.; 3 навчальних посібника: «Клінічна фітотерапія», 2006 р.; «Клиническая фармация», 2009 р.; «Побічні реакції серцево-судинних засобів», 2010 р.

Іван Сергійович Чекман підготував 92 книги: монографій – 43, підручників для студентів – 25, довідників та посібників для лікарів – 14, посібників для студентів – 8, словників – 3, художню книгу – 1. Він автор 87 патентів, а також більше 1000 статей, тез. Під його керівництвом підготовлено 25 докторів і 61 кандидат медичних та фармацевтичних наук.

Особливістю творчості Івана Сергійовича була зацікавленість біографіями великих особистостей, відображенням їх життя і творчості в публікаціях. Так, була видана книга, присвячена життєвим шляхам сім'ї Нобелів, підкреслена роль Альфреда Нобеля у створенні славетного Нобелівського фонду. Іваном Сергійовичем була також написана книга «Вчителі, учні, однодумці», 2016, що являє собою сповідь, наснажену прагненням висловити сердечну подяку батькам, родині, вчителям, колегам, з якими працював і у яких вчився І. С. Чекман, щоб згодом передавати знання і досвід молодим.

Високий рівень наукових досягнень Івана Сергійовича Чекмана було оцінено обранням його член-кореспондентом НАН і НАМН України, врученням Державної премії України, присвоєнням звання «Заслужений діяч науки і

техніки України», нагородженням орденом «Знак пошани», почесною грамотою Кабінету Міністрів України, почесною грамотою Київського міського голови, медалями Ярослава Мудрого, академіка М. Кравкова.

Змістовно наповнені, з яскравим і доступним викладом, емоційно забарвлені лекції професора І. С. Чекмана завжди з цікавістю відвідували студенти. Вони ставилися з великою повагою до Івана Сергійовича як до вченого і людини широкої душі, цінували прагнення допомогти кожному студентові в опануванні дисципліни фармакології. Як мудро зазначив французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері: «Найбільша радість – це радість людського спілкування».

За цю щедро даровану радість він був безмірно вдячним людям, якими доля звела його на довгій життєвій ниві. Життя йому дарувало цікаві зустрічі з друзями і колегами, плідну співпрацю в наукових пошуках, велике щастя творчості й спілкування з однодумцями.

Чекман Іван Сергійович навіки увійшов до історії сучасної медичної, фармакологічної, фармацевтичної, фітотерапевтичної науки України. Ці предмети викладені у його кращих творах і тепер він сам став частиною історії медицини.

Україна втратила свого допитливого вченого, який мав широкий світогляд і був гідним вчителем, добрі справи якого підуть за ним на небеса.

*Зав. кафедри фармакології  
Національного медичного університету  
імені О. О. Богомольця,  
професор, д. мед. н.*

**Г. В. Зайченко**

*Професор кафедри фармакології,  
д. мед. н.*

**Н. О. Горчакова**

*Головний редактор та редакційна  
колегія журналу «Фітотерапія. Часопис».*

Надійшла до редакції 06.11.2019

